

1860-1870 EEN BOEIEND DECENNIUM DE ZOUAVENOORLOG

door Jos Engelen

Na het Congres van Wenen ontstonden overal in Europa nationale bewegingen en zo ook in Italië, dat reeds eeuwenlang een grote versnippering kende in tal van kleine staatjes, waarvan de Kerkelijke Staat er een was.

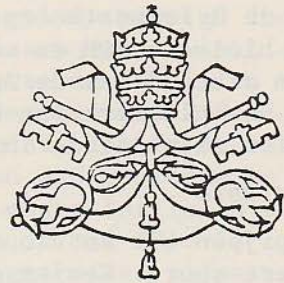
Dit eenheidsstreven werd in belangrijke mate belemmerd door de Paus. Niet alleen vanwege het feit, dat de Kerkelijke staat (*afb. 1*) door zijn territorium Noord- en Zuid-Italië

volledig van elkaar scheidde, maar ook omdat de Paus zijn wereldlijke macht niet zomaar wenste op te geven. Pius IX, in 1846 tot Paus gekozen, ging aanvankelijk mee op een vrijzinnige weg, maar trok deze constitutionele neigingen in 1849 voorgoed in, nadat Rome met behulp van de Fransen op het nippertje bevrijd was van Garibaldi en zijn 'Roodhemden'.

De nationalisten vestigden hun hoop hoe langer hoe meer op Victor Emmanuel II (1849-1878), die met een constitutioneel bestuur, vooral door zijn eerste minister Cavour, het koninkrijk Sardinië zowel politiek als sociaal-economisch nieuwe impulsen gaf, o.a. door een aantal antiklerikale maatregelen. Om bondgenoten te krijgen onder de Westeuropese mogendheden liet Cavour Sardinië deelnemen aan de Krim-oorlog. Daardoor kon hij in 1856 op het vredescongres te Parijs de Italiaanse kwestie ter sprake brengen. Hij bewoog Napoleon III op de geheime bijeenkomst te Plombières (1858) tot hulpverlening tegen Oostenrijk, waardoor hij in 1859 Lombardije verwierf. Door diplomatiek handig manoeuvreren wist hij in 1860 een gedeelte van midden-Italië, Napels en Sicilië te verwerven.

Napoleon III die de steun van de katholieken in zijn land niet wilde missen, knoopte in het geheim onderhandelingen aan met Oostenrijk, waardoor hij opnieuw tegenstander van Cavour en bondgenoot van de Paus werd.

Toen Garibaldi in 1860 met zijn volgelingen ('tocht der 1000') op Sicilië landde, overstak naar Calabrië en Napels binnentrok, werd de dreiging voor Pius IX en zijn Kerkelijke Staat immens groot. Garibaldi streefde immers de stichting van de Italiaanse republiek na met steun van Victor Emmanuel, hoewel dit niet gelukte, daar Italië een koninkrijk werd. Maar zijn tweede doelstelling was de verovering van Rome, vernietiging

Pro Petri Sede

van alle klerikale instellingen en inlijving van de Kerkelijke Staat bij het koninkrijk.

Daarom deed Pius IX op 19 januari 1860 in zijn oproep 'Nullis certe verbis' een beroep op de jongeren in de wereld om hem te helpen bij de verdediging van de Kerkelijke Staat, die op dat moment alleen nog maar bestond uit Rome en omgeving, het z.g. 'Sint-Pieters Erfgoed', daar Romagna, Marken en Umbrië zich al bij Garibaldi hadden aangesloten.

Aanvankelijk waren het alleen Franse en Belgische vrijwilligers die dienst namen in het pauselijk leger. Het bataljon o. l.v. generaal Christophe de Lamoricière werd aanvankelijk genoemd: 'Tirailleurs franco-belges' (tot 1861). Toen ook andere nationaliteiten toestroomden, waaronder in tien jaar 3000 Nederlanders die het grootste contingent vormden, werd op 1 januari 1861 het Zouavenregiment officieel gevormd door graaf Becdelièvre, die in hetzelfde jaar werd opgevolgd door kolonel 'Papa' Allet en eind 1861 door baron Athanase de Charette.

In mei 1862 ontvingen de zouaven van Pius IX de door hem gezegende vaandels. In 1867 was er een regiment zouaven met 14

compagnieën van elk 160 manschappen.

Op 15 november 1868 waren er 4 bataljons zouaven: totaal 4352 man waaronder 103 officieren.

De totale pauselijke legermacht bedroeg 25.000 manschappen onder leiding van generaal Kanzler.

In 1867 deed Garibaldi een poging om Rome te veroveren, maar Napoleon III stuurde toen zijn leger de pauselijke troepen te hulp zodat Garibaldi bij Mentana de nederlaag leed, waarbij de zouavenbataljons een hoofdrol speelden.

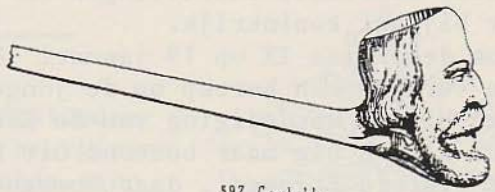
De Franse troepen bleven toen in Rome gelegerd, tot zij in 1870 ten gevolge

Afb. 1

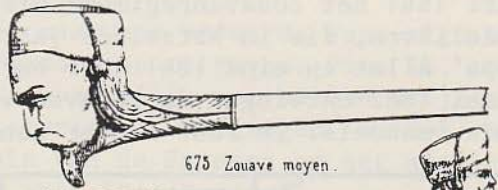
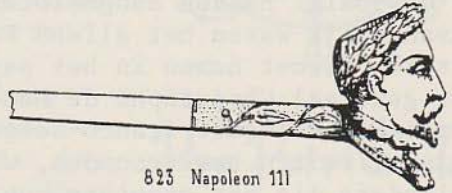
546. Pie IX.

597 Garibaldi.

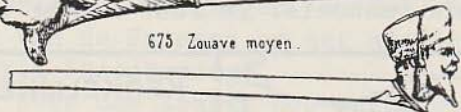
825 Napoleon III

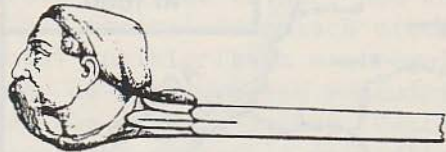
675 Zouave moyen.

846 Kabile.

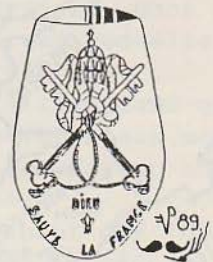
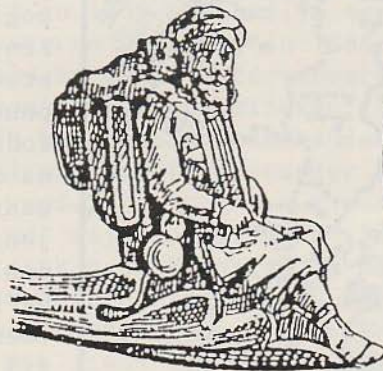
671. Zouave mignon.

1137. Zouave

684. Le Zouave.

Afb.	2	4
	5	6
	8	12
	13	15
	16	17

van de Frans-Duitse oorlog werden teruggeroepen. Toen het Italiaanse leger daarop Rome belegerde, gaf de paus de stad na één salvo over. De overmacht van 50.000 man en 200 zware kanonnen tegen 8000 zouaven en enkele oude stukken geschut was teveel van het goede.

Op 21 september 1870 stonden de zouaven voor de laatste keer op het Sint-Pietersplein en werden vervolgens door de volgelingen van Emmanuel II naar hun eigen land gedeporteerd.

De hoofdrolspelers

De hoofdrolspelers uit deze periode zijn praktisch allemaal op kleipijpen vereeuwigd. Immers deze idealistische strijd van o.a. Nederlandse jongens voor het hogere doel sprak sterk tot de verbeelding en garandeerde de pijpenfabrikanten een zekere afzet van hun produkten. En niet alleen in Nederland!

1 PIUS IX (1792-1878)

Geboren als Giovanni Maria Mastai Ferretti; vaardigde in 1864 de encycliek 'Quanta Cura' uit met de daaraan toegevoegde Syllabus Errorum (lijst van dwalingen, tegen het liberalisme); accepteerde in 1871 de garantiewet niet en ging in ballingschap in het Vaticaan; riep het Vaticaanse Concilie bij elkaar in 1869-1870 dat de onfeilbaarheid van de paus uitsprak (in geloofszaken).

Afb. 2 catalogus Gambier 1868, nr. 546

Afb. 3 waarschijnlijk Duitse makelij. Verz. C. v.d. Voort

2 GUISEPPE GARIBALDI (1807-1882)

Italiaans patriot en republikein; stelde zijn leven in dienst van de eenwording van Italië; trok zich in 1867 verbitterd en teleurgesteld uit de Italiaanse zaken terug; trok in 1870 nog eenmaal met een kleine groep vrijwilligers de Fransen te hulp, waarna hij zich voorgoed op het eiland Caprera terugtrok.

Afb. 4 catalogus Gambier 1868, nr. 597

3 NAPOLEON III (1808-1873)

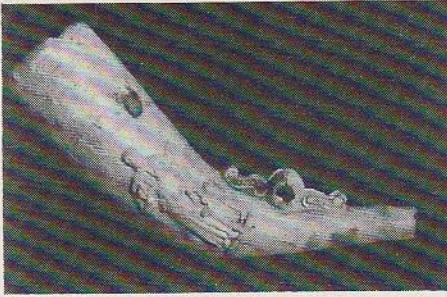
Keizer der Fransen 1852-1870; ondernam in 1859 in bondgenootschap met Sardinië een veldtocht tegen Oostenrijk ter bevrijding van Italië; steunde Pius IX vooral om in eigen land de steun van de katholieken te behouden.

Afb. 5 catalogus Gambier 1868, nr. 842 (840)

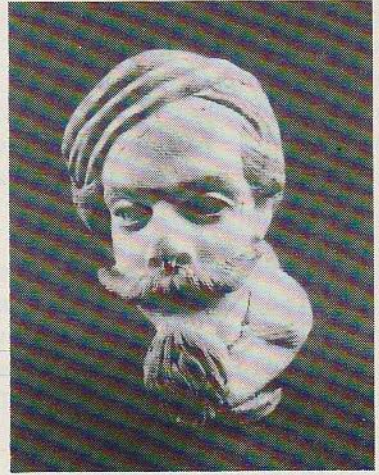
Afb. 6 catalogus Gambier 1868, nr. 823

4 VICTOR EMMANUEL II (1820-1878)

De eerste koning van het verenigd Italië; steunde zijn grote minister Cavour in zijn pogen tot het bereiken van de Italië-

Afb. 3

Afb. 7

Afb. 9

Zouaaf

Afb. 10

Jan Moeller

Afb. 11

Pieter Jong

aanse eenheid en wist ook de republikein Garibaldi voor zich te winnen; werd in 1861 tot koning van Italië uitgeroepen.
Afb. 7 herkomst onbekend, privé verzameling

5 DE ZOUAVEN

In de tijd dat de Fransen Algerije veroverden (1830-1847) onderwierpen zij in de provincie Constantine een inheemse stam, de Kabylen genaamd.

Afb. 8 catalogus Gambier 1868, nr. 848

Deze stam, bestaande uit dappere soldaten, werd Zouawa genoemd en vormde vanaf 1831 een deel van het Franse leger in Afrika. Sedert 1839 bestond dit deel echter voornamelijk uit Fransen. Toen nu in 1861 het zouavenregiment officieel werd gevormd, bestond dit grotendeels uit Fransen die ook in N.-Afrika hadden gevochten, en aangezien dit legerkorps zeer beroemd was door zijn dapperheid, wilden de soldaten van het nieuwe regiment deze naam handhaven en werden zodoende 'pauselijke zouaven' genoemd.

Het uniform dat in Afrika gedragen was, werd overgenomen en zodoende zien wij de pauselijke zouaven optreden in Turkse uniformen. De wapens waren voornamelijk sabels, achterladers en bajonetten.

Afb. 9 Zouaaf

Naast de oorlogsbezigheden en het verdedigen van de pauselijke bezittingen hadden de zouaven ook als taak het zuiveren van de Kerkelijke Staat van talrijke roversbenden en het verzorgen van de zieken en het begraven van de doden bij de cholera-epidemie in Albano in 1867. Ook tal van Nederlandse zouaven hebben daar belangrijk werk verricht! Van de Nederlanders die deel hebben uitgemaakt van het zouavenregiment beelden wij af: Jan Moeller en Pieter Jong uit Lutjebroek, die in 1867 bij Monterotondo sneuvelde.

Afb. 10 en 11

Het dienstnemen in het pauselijk leger maakte heel wat gevoelens los in het verre Nederland en de helden worden dan ook overal geëerd in gelegenheidsverzen, die door de tijdgeest van de Romantiek nu in 1993 nogal gezwollen aandoen. De priester-schrijver Guido Gezelle (1830-1899) bewerkte het beroemde zouavenlied 'En avant marchons!' op de volgende manier:

*Hoort ge 't trompetgeklank?
voor den Paus is 't gang!
Hardop, gij, dapperen te wapen!
Hoort ge 't trompetgeklank?
Hardop, gij, Vlaamsche knapen!
Onze Paus leve lang!*

*Wij zullen 't recht, zouaven,
en Rome 'n Rots te gaar
op onze zweerden staven,
of sterven, dapper, dààr!*

*Zij zwoeren 't wel, de dwaazen:
noch Paus, noch God voortaan!
Om niet is 't, dat ze razen!
Gods kerk zal blijven staan!*

Het behoeft dan ook geen verwondering, dat vooral Gambier tal van pijpen het licht laat zien, die de zouaven in volle glorie tonen. Bekend zijn uit zijn assortiment:

Afb. 12 nr. 671 *Fantaisie mignonnette Zouave*
nr. 675 *Fantaisie Zouave moyen*

Afb. 13 nr. 684 *Zouave tête*
nr. 961 *Le Zouave*

Afb. 14 nr. 1017 *Fantaisie extra Zouave, tuyau courbé*

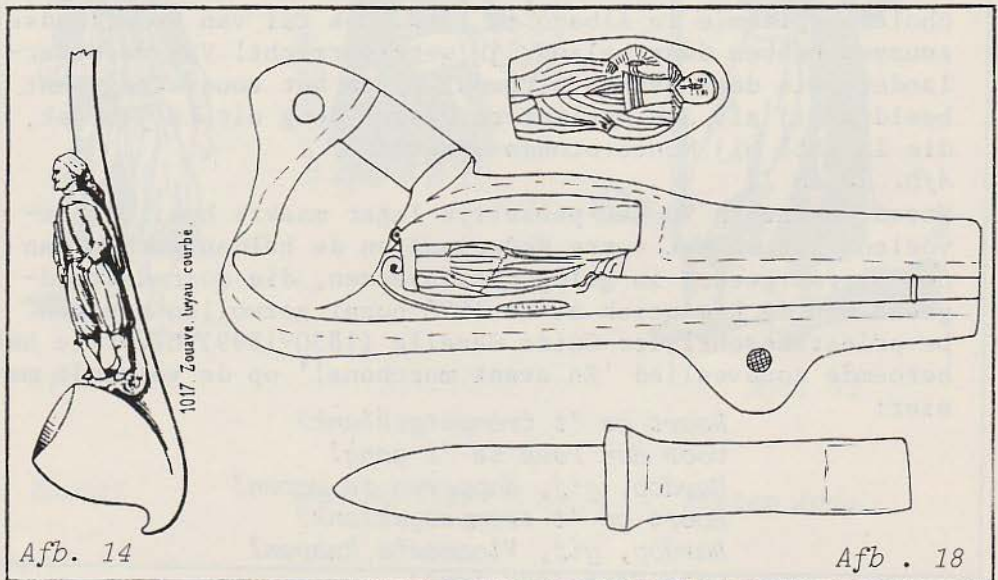
Afb. 15 nr. 1137 *Fantaisie Zouave*

Afb. 16 nr. 2037 *Zouave*

waarvan we het merendeel hier afbeelden.

Een andere Gambier-pijp, maar zonder catalogusnummer, heeft eveneens betrekking op deze boeiende periode en draagt als titel: Afb. 17 *Le Zouave pontifical*.

Afb. 18 tenslotte toont een pijpvorm van de firma Trumm-Bergmans, die vrijwel identiek is aan *afb. 14 nr. 1017*, maar dan met een rechte steel.

BRONNEN

- *Geschiedenis der pauselijke Zouaven*, W. van Overveld, Oudenbosch, 1967.
- Informatiefolders Nederlands Zouavenmuseum, Markt 31, 4731 HM Oudenbosch.
- *Repertorium der Moderne Geschiedenis*, Elsevier, A'dam, 1960
- Correspondentie F. Kompier en C. v.d. Voort, 1987.
- *Catalogus Pipes Gambier 1868*, Pipe-club de Liège, "Le Perron", 1988.
- *Les Pipes en terre de Gambier*, Tome I, Fr. van Parijs, "Le Perron", 1990.
- *Les Pipes en terre françaises*, Jean Leo, 1971.
- *Pfeifen und Pfeifenraucher*, Rammazzotti/Mamy, Genève, 1982.

EEN DUBBELMERK VAN JOSEPH PEEKS

door Kees Faas

Dit dubbelmerk (*afb. 1, midden*) van de 18e-eeuwse Utrechtse pijpenmaker Joseph Peeks (1) toont links op de pijpekop zowel zijn gebruikelijke initialen I P als de letters I O P boven een bolletjeskroon.

Fortuyn met I O P

Pijpen uit de 18e eeuw waarop het zijmerk I O P voorkomt, zouden dientengevolge, met enige voorzichtigheid, aan Joseph Peeks kunnen worden toegeschreven. Met name wanneer een populair Utrechts thema als *De Fortuyn* (2) staat afgebeeld zoals in *afb. 2*. In feite wordt hier echter Venus afgebeeld, staande op een schelp. Joseph Peeks verwarde beide figuren in hun iconografische context.

Venus of Fortuyn

Op *afb. 3a*, geen produkt van Joseph Peeks, zien we Venus duidelijk met wapperende haren in een schelp staan, nadat zij uit het zeeschuim was geboren. Het begin van de bijpassende steelttekst luidt evenwel: DOOR FORTUYN. Ook de maker van deze pijp bedoelde Fortuin of Fortuna, maar gaf Venus weer. Dezelfde verwisseling werd reeds gesignaleerd op tegels uit de 17e en 18e eeuw door D.F. Lunsingh Scheurleer (3).

Als de vrouw direct op de schelp staat, dan hebben wij Venus voor ons zoals zij op Botticelli's (1445-1510) schilderij 'De geboorte van Venus' voorkomt. Fortuna daarentegen staat altijd - in wankel evenwicht - op een globe, bol of rad. Bijvoorbeeld